

УДК 347.91

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.6.08>**Дмитро Московчук,***асистент кафедри цивільного процесу,
заступник декана факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»***Анна Кіліміченко,***студентка II курсу магістратури
соціально-правового факультету
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУРИ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ

З жовтня 2017 року Верховною Радою України прийнятий Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», яким у новій редакції викладено Цивільний процесуальний кодекс України та введено такий інститут, як врегулювання спору за участю судді.

Особливістю такої процедури є те, що проводиться вона виключно за згодою сторін (позивача й відповідача), однак якщо в справу вступила третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, можливість врегулювання спору за участю судді виключається.

На відміну від третейського розгляду або медіації, для застосування такої процедури не потрібно укладення додаткових угод (на зразок угоди про медіацію, третейської/арбітражної угоди), достатньо лише згоди сторін, які можуть бути виражені як у письмовій, так і в усній формі.

Метою судді в цій процедурі є сприяння сторонам до примирення, що явно відрізняється від традиційної ролі судді в цивільному процесі, оскільки суддя має право звертати увагу сторін на судову практику в аналогічних спорах, може зажадати від сторін можливий шлях мирного врегулювання спору (проте суддя не має права надавати сторонам юридичні поради та рекомендації, давати оцінку доказів у справі), що в рамках цивільного судочинства могло б розглядатися як порушення принципу незалежності й неупередженості суду.

Така новела значно розширює можливості сторін з пошуку взаємоприйняттого рішення під час процедури врегулювання спору за участю судді, оскільки дає змогу сторонам іти на поступки не тільки в межах предмета судового розгляду, а й врегулювати питання, не охоплені позовними вимогами.

Безперечно, переорієнтація судової діяльності на прискорений і примирливий спосіб вирішення спорів є позитивним явищем. Водночас важливим аспектом є належне навчання суддів новій методикі припинення спору шляхом його врегулювання – різних медіативних технік, які докорінно відрізняються від техніки поведінки судді при розгляді справи в рамках цивільної процесуальної форми.

Ключові слова: альтернативні способи вирішення спору, врегулювання спору за участю судді, медіація, зарубіжний досвід.

Постановка проблеми. Однією з найбільш дискусійних новел прийнятих процесуальних кодексів, без сумніву, є врегулювання спору за участю судді. Ще під час обговорення проектів кодексів щодо цієї інституції було багато критики, як конструктивної, так і не дуже. Були також ідеї щодо вдосконалення запропонованої авторами конструкції, проте в остаточну редакцію кодексів вони не увійшли, прийнятий спочатку запропонований варіант.

Зазначений інститут є формою альтернативного способу вирішення спору, який, на думку законодавця, спрямований на сприяння оперативного, об'єктивного та компе-

тентного вирішення спорів на принципах примирення сторін конфлікту й покликаний зменшити судове навантаження на суддів і скоротити час на розгляд справ.

Питанням альтернативних способів вирішення правових спорів, зокрема і процедурою врегулювання спору за участю судді, займалося багато дослідників, а саме: Н.Ю. Голубева, І.В. Андронов, С.Р. Сулейманова, Г.Я. Єрьоменко, Н.В. Бондаренко-Зелінська, О.П. Белінська, К.І. Канішева та інші.

Метою статті є аналіз особливостей проведення процедури врегулювання спору за участю судді.

Виклад основного матеріалу. Урегулювання спору за участю судді – це спілкування сторін із суддею для отримання роз'яснень і додаткової інформації для оцінки сторонами перспектив судового розгляду спору.

Головною умовою для початку врегулювання спору за участю судді є згода сторін, позивача й відповідача, на застосування такої процедури. Крім цього, кодексами передбачено, що процес урегулювання спору може бути запущений тільки до початку розгляду справи по суті, а не на будь-якій стадії процесу.

Урегулювання спору за участю судді може застосовуватися, якщо в справу не вступила третя особа із самостійними вимогами, а також якщо справа не відноситься до однієї з категорій, за якими таке врегулювання спору не допускається.

Після того, як обидві сторони спору прийшли до рішення про застосування процедури врегулювання спору за участю судді, вони звертаються з відповідним клопотанням до суду або суд за власною ініціативою з'ясовує в сторін, чи не бажають вони врегулювати спір шляхом такої процедури.

Про її початок суд виносить ухвалу, водночас припиняючи провадження у справі. Урегулювання спору за участю судді має здійснюватися в розумні терміни, але не може тривати більше ніж 30 днів з моменту винесення судом ухвали про її початок. Цей термін не може бути продовжений [1, с. 18].

Якщо за результатами процедури врегулювання спору за участю судді сторонам удалося дійти згоди, вони можуть укласти мирову угоду, яку затверджує суд, або ж позивач може відмовитися від позову чи залишити його без розгляду, а відповідач, у свою чергу, може визнати позов.

Якщо процес урегулювання не є успішним, він припиняється за заявою однієї зі сторін, з ініціативи судді, якщо він вважає, що сторона навмисно затягує процедуру, або після закінчення встановленого 30-денного строку. При негативному результаті справа передається вже іншому судді для подальшого розгляду по суті, повторна процедура врегулювання спору за участю судді в такому випадку не допускається.

Процедура врегулювання спору за участю судді здійснюється одноосібно суддею-доповідачем у справі, незалежно від того в якому складі така справа повинна розглядатися.

Кодексами передбачені дві форми врегулювання: спільні наради й закриті наради. Спільні наради проводяться за участю обох сторін, їх представників і судді, тоді як закриті наради проводяться суддею тільки з однією стороною спору.

Щодо повноважень, то суддя під час процедури врегулювання спору може проводити такі дії: роз'яснює сторонам порядок проведення такої процедури, їхні права й обов'язки, з'ясовує предмет і підстави позову, підстави заперечень відповідача, роз'яснює сторонам предмет доказування в такій категорії справ, пропонує сторонам надати можливі шляхи врегулювання спору або вправі запропонувати їм свій варіант. Також суддя може звернути увагу сторони на наявну судову практику в аналогічних спорах (тільки на закритих нарадах) [2, с. 185].

Чого не може робити суддя під час процедури врегулювання: оцінювати наявні в справі докази, а також давати сторонам конкретні юридичні поради та рекомендації. Іншими словами, суддя може рекомендувати відповідачу, наприклад, заплатити частину боргу, а позивачеві, у свою чергу, пробачити іншу його частину, проте він не може рекомендувати стороні послатися у своєму позові на ту чи іншу норму права або поради надати як доказ важливі для вирішення спору документи.

Варто також звернути увагу на конфіденційний характер інформації в процедурі врегулювання спору. Тут спостерігається відступ від принципу гласності судового процесу. Спільні й закриті наради не підлягають технічній фіксації, протокол нарад не ведеться. Більш того, здійснювати на нарадах аудіозапис, фото і відеозйомку прямо заборонено.

Єдиною відмінністю в нормативному регулюванні процедури врегулювання спору в різних типах судочинства є перелік підстав і справ (категорій справ), за якими врегулювання спору за участю судді не допускається.

У цивільному процесуальному кодексі названо тільки одна така підстава – якщо в справі бере участь третя особа із самостійними вимогами на предмет спору. Водночас варто вважати, що врегулювання спору не може застосовуватися й у справах окремого провадження, хоча прямої заборони кодекс і не містить. Таке твердження засноване на тому, що в справах окремого провадження, по-перше, відсутній спір про право як такий (а значить, і нічого врегулювати), і по-друге, відсутні сторони у справі, позивач і відповідач, згода яких на процедуру врегулювання є головною умовою її застосування.

У господарському процесуальному кодексі, крім згаданої участі в справі третьої особи із самостійними вимогами, врегулювання не застосовується у справах про банкрутство та за заявами про затвердження плану санації до порушення провадження у справі про банкрутство.

В Адміністративному процесуальному кодексі встановлено все те ж обмеження по третій особі із самостійними вимогами. Крім цього, урегулювати спір за участю судді не можна по окремих категоріях складних і термінових справ, передбачених главою 11 розділу II Кодексу (про визнання недійсним нормативно-правового акта, у суперечках з приводу виборів і референдуму, про гарантоване забезпечення потреб оборони тощо), крім справ, визнаних типовими [3, с. 258].

Варто зазначити, що сучасне процесуальне законодавство більшості європейських країн допускає можливість об'єднання традиційного правосуддя і процедур альтернативного врегулювання спорів. Одним із прикладів такого об'єднання є судова медіація, здійснювана за участю судді. На відміну від укладення мирової угоди поза рамками процедури судової медіації, урегулювання спору за участю судді передбачає досягнення між сторонами заснованої на їхню користь угоди щодо спору за участю кваліфікованого посередника (судді), і така угода не завжди оформляється у вигляді мирової угоди, тоді як судовий розгляд може бути закінчено, наприклад, у зв'язку з відмовою позивача від позову.

Ідея про можливість примирення в суді за допомогою кваліфікованого посередника, яким може бути й суддя, завжди існувала в зарубіжній судовій практиці. Однак застосовувався традиційний підхід, при якому основною функцією суду визначалося саме здійснення правосуддя, тобто вирішення спору по суті, а не врегулювання конфлікту. Разом із тим в умовах кризи сучасного цивільного процесу та наростання наслідків широкого доступу до суду суттєво збільшилося навантаження на суди. З огляду на це, подальше вирішення проблем правосуддя без зміни підходів до розуміння його основної функції стало вкрай складним. Саме тому в багатьох країнах сьогодні спостерігається відхід від традиційних уявлень про суд.

Сучасний суддя, крім свого основного обов'язку (здійснення правосуддя), виступає в ролі кейс-менеджера – фахівця з управління судовою справою. У ході розгляду позову, який надійшов до судді, при попередній бесіді зі сторонами суддя не просто оцінює обґрунтованість позовних вимог або заперечень з точки зору чинного законодавства, але передусім визначає процедуру, яка найбільше відповідає вирішенню такого спору. Однією з таких можливих процедур може бути судова медіація, інший – спрощена процедура вирішення спорів, третя – звичайне позовне провадження. Суддя керує ходом вирішення цивільної справи, залиша-

ючи за собою право його розглянути й вирішити спір у звичайному для себе, але далеко не завжди в найбільш ефективному порядку судочинства [4, с. 99].

Окремо необхідно виділити дискусійні моменти, які заслуговують на особливу увагу. По-перше, за новим процесуальним законодавством, основна роль медіатора відведена судді доповідачу, у провадженні якого знаходиться справа. Водночас у європейських країнах, де альтернативна процедура врегулювання спору також була інтегрована в судовий процес, незважаючи на очевидний її успіх, така модель урегулювання суперечок зіткнулася з певною критикою, що стосується виконання суддями функцій, не пов'язаних зі здійсненням правосуддя. Також велика частина висловлюваних заперечень стосувалася того факту, що врегулюванням спору займаються діючі судді, які проводять таку процедуру одночасно з виконанням своїх основних обов'язків по судовому вирішенню спорів, а відповідно, на шкоду своїм професійним обов'язкам. У нашому випадку справедливо буде зазначити, що покладання ролі медіатора на суддю, у провадженні якого знаходиться справа, має свої недоліки і переваги.

До очевидних переваг варто віднести те, що суддя, у провадженні якого знаходиться справа, безпосередньо зацікавлений у врегулюванні суперечки, оскільки вказане дасть змогу заощадити його час (який він витратив би на розгляд справи) й істотно поліпшити якісні показники своєї роботи, а тому він мотивований на досягнення результату врегулювання спору. Також у цьому випадку важливим, на нашу думку, може бути й психологічний фактор: у ході проведення саме судової медіації сторони схильні більш серйозно сприймати як саму процедуру врегулювання спору, так і свою участь у ній. Як правило, такий психологічний складник особливо наявний, наприклад, у сімейних і трудових спорах.

Висновки

З урахуванням гостроти проблеми навантаження на суддів (що, як відомо, також є одним із рушійних чинників судової реформи) існують ризики того, що мало хто із суддів зможе без шкоди для своїх професійних обов'язків якісно виконувати покладену на них роль посередника в процесі врегулювання спору.

Очевидними позитивними моментами впровадженої процедури врегулювання спору можна назвати такі: 1) доступність для сторін. Так, зазначена процедура є елементом судового розгляду справи, додатковим

етапом для сторін. Механізм застосування дає змогу досить комфортно з психологічної точки зору робити «м'який перехід» від судового розгляду до процедури врегулювання спору за участю судді, а в разі необхідності повернутися до розгляду справи по суті в загальному порядку; 2) відсутність додаткових грошових витрат для проведення зазначеної процедури (вартість покривається за рахунок судових витрат); 3) відсутність ризиків, пов'язаних із термінами позовної давності, у зв'язку з тим що процедура проводиться після подачі позову до суду; 4) існування додаткових стимулів у вигляді повернення 50% судового збору в разі врегулювання спору (у разі укладення мирової угоди до прийняття рішення по справі судом першої інстанції, відмови пози-

вача від позову, визнання позову відповідачем) тощо.

Список використаних джерел:

1. Подоковенко Т. Медиация как способ альтернативного решения конфликтов: генезис, институционные основы. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. № 1 (9). С. 17–22.
2. Можайкіна О. Правовий аналіз врегулювання спору за участю судді. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 2. С. 174–180.
3. Тимченко Г.П. Принцип гласності і відкритості судового розгляду: теорія, історія та перспективи розвитку. *Держава і право*. 2010. Вип. 49. С. 258–265.
4. Рагушна Б.П. Принцип рівності сторін у цивільному процесі України. *Митна справа*. 2015. № 4 (2). С. 98–102.

Dmytro Moskovchuk, Anna Kilimichenko. Features of the procedure of settling a dispute involving a judge

On October 3, 2017, the Verkhovna Rada of Ukraine adopted the Law of Ukraine "On Amendments to the Economic Procedural Code of Ukraine, the Civil Procedure Code of Ukraine, the Code of Administrative Procedure of Ukraine and other legislative acts", which, in a new edition, outlined the Civil Procedure Code of Ukraine and introduced such an institution as a settlement of a dispute with the participation of a judge.

A feature of this procedure is that it is carried out exclusively by agreement of the parties (the plaintiff and the defendant), however, if a third party has entered the case, declaring independent claims regarding the subject of the dispute, the possibility of settling the dispute with the participation of a judge is excluded.

Unlike arbitration or mediation, the application of such a procedure does not require the conclusion of additional agreements (like an agreement on mediation, arbitration/arbitration agreements), only the consent of the parties is sufficient, which can be expressed both in writing and orally.

The purpose of the judge in this procedure is to assist the parties to reconciliation, which is clearly different from the traditional role of the judge in the civil process, since the judge has the right to draw the attention of the parties to the jurisprudence in similar disputes, can offer the parties a possible way of peaceful settlement of the dispute (however, the judge has no right to provide legal advice and recommendations to the parties, to assess the evidence in the case), which in the framework of civil proceedings could be considered as a violation of the principle of independence and impartiality of the court.

Such a novelty significantly expands the possibilities of the parties to find a mutually acceptable solution during the dispute settlement procedure with the participation of a judge, since it allows the parties to make concessions not only within the scope of the court proceeding, but also to settle issues not covered by the claim.

There is no doubt that the reorientation of judicial activity towards an accelerated and conciliatory way of resolving disputes is a positive development. At the same time, an important aspect is the proper training of judges in a new method of terminating a dispute by settling it – various mediation techniques, which are fundamentally different from the technique of a judge's behavior when considering a case within the framework of a civil procedural form.

Key words: *alternative ways of resolving the dispute, regulating the dispute over the fate of the court, mediation, foreign advice.*

